

ה מ ח נ וך

(שרטוטים וזכרונות)

אך השפעתו על החינוך החרדי בארץ אינה מוגבלת בעבודתו בתוך כתלי הסיני-מינאריון בלבד. ידו בכל הוא בקי מאין כמוהו בכל שאלות בית-הספר, החרדי והתיכוני כאחד. זמן ידוע כיהן גם במשרת מפקח ומאז נוסד הוועד המפקח על בתי-הספר של החרדים הוא אחד מחבריו הפעילים. הקהל הרחב אינו מקבל מושג מסוים מעבודת המוסד הזה, שאינו מורגל למסור לקהל דין וחשבון. אבל ברור, כי למוסד האדמיניסטרטיבי הזה יש גם השפעה ישירה על התפתחות החינוך החרדי. הוא שקבע, כמדומה, תכנית מפורטת לבית-הספר העממי. הוא המאשר את קבלת המורים וכיוצא בזה.

אך ליפשיץ משפיע על החינוך גם בהוצאותיו ובמאמריו. במשך כל התקופה האחרונה הוא בעל הסמכות הפיזית הגבוהה ביותר בהוגי החרדים. אין לערוך איזה כינוס חשוב של המורים האלה בלי הרצאתו. עתים היה מפרסם שורת מאמרים על נושאים פידגוגיים. הניתוח ההגיוני, כשרון ההסבר ועוז ההבנה עושים רושם על השומע ועל הקורא כאחד.

אלא שסמכות גבוהה זו אינה בלי צל-לים. יש ואורבת לה הסכנה של הסתפקות בשמירת הקיים. רועה כזה יש ודי לו בנאות-דשא שמצא פעם, במימנוחות שהגיע אליהם, והוא חדל לבחון את אפשרויות ההווה ואינו דואג הרבה לעתיד. וכמדומה, כי זהו המצב כיום בעולם החינוך החרדי. בה בשעה שרבים, כמדומה, החיפושים בחינוך הכללי, יש לך

(הסוף בעמוד 7)

עומדים כמובן ידוע בתוכם. בין ימין ובין שמאל, ואשר חלוקת החינוך לרש"י ונת אחדות היא למורת רוחם. הם רוצים בבית ספר מטיפוס אחד, אורח-כללי, שיהא בו במקצת גם מרוח תורה ודת. עתים יש להם גם מחשבה חברתית-מדינית. הם רואים באי-רצון התגברות רשת החינוך של הפועלים. תחת הסיסמה "חינוך אחיד" הם מתימרים להתגבר על חינוך הפועלים, לשרש אותו ולהשתלט על כל החינוך ברוחם הם. יש בהנחה זו הרבה מן האשליה שהר"י "חינוך אחיד" יהיה בוודאי שמאלי בראשו ורובו. ואולם יש לשער, כי גם החוגים האלה מתכוונים אך ורק לחינוך העממי. ואילו לגבי חינוך מורים בוודאי גם הם מודים בהכרח לגדל מורים מיוחדים לחינוך הדתי.

ואף על פי כן לא תמיד ולא בלב קל הוסכם בשעתו על חלוקה זו של בית-המדרש למורים. כל זמן שהיה קיים בית-המדרש למורים מטעם "עזרה", לא הורגש הצורך בסמינריון מיוחד לחינוך החרדי. למודי התורה והדת תפסו מקום מסוים במוסד ההוא. הצביון הכללי היה דתי. תלמידים דתיים, שנכנסו שם יש מהם שיצאו ממנו בשלום. האוויר לא היה אידייתי. א. מ. ליפשיץ לא היה המורה הדתי היחיד, שפעל שם. אפילו כיום אפשר שיש בין מורי הסמינריון הכללי מורים דתיים בהחלט. על-אחת-כמה-זכרתי, שאז יכלו להשיג תעשע באילוסיה, שמוסד כזה עלול להמיר שיך ברוח של התורה והמסורה. ליפשיץ היה בוודאי בין אנשי-האילוסיה האלה. הוא לא דרש סמינריון חרדי מיוחד. הוא חשש לקרע. כל זמן שהסמינריון הכללי היה משותף לשני הזרמים אפשר היה לשר מור עליו, שלא יצא לגמרי מחוץ לתחום. כל עוד ושהיה משותף לא ניתן הרמן ורשוף חא לחינוך חפשי בהחלט. ויש שראו גם בצד זה של השאלה חשיבות ידועה.

אלא שסוף-סוף נוסד בית-המדרש למורים חרדי מיוחד. סוף-סוף לא יכול היה העולם החרדי להשלים עם המחשבה, שיקבל לחינוך עממי מורים שאינם מושרשים בכל מהותם ביהדות. ההחלטה הנועזת נתקבלה בוועידת "המורח" בארצות-הברית. כשעלה הרב פישמאן ארצה חזר וחיוק החלטה זו בוועידת "המורח" בארץ. וכשיצא שוב לגולה מסר לי את ההוצאה לפועל ואני צרפתי אלי את המנוח א. לב, ז"ל, ואת הרב מ. אוסטרובסקי, ייבדל לחיים. כל השלישיה ניגשה לדבר בהתלהבות. וכמו-כן שאחד הראשונים, שפניתי אליו, היה א. מ. ליפשיץ. והוא נענה ברצון. הוא אמר: "יכולתי להמשיך בסמינאריון הכללי כל עוד שלא נוסד סמינאריון חרדי. מכיוון שנוסד שוב אין מקומי בכללי אלא בחרדי". וכך התחיל בפעולה, והיא נמשכת מאז ועד עתה ושתוצאותיה מורגשות היטב בחינוך החרדי בארץ. אותם מאות המורים, שהם תלמידי הסמינריון, הם-הם שכבשו את הלבבות מימין ומשמאל לחינוך החרדי. די והם גם שהטביעו את צביונם עליו. ועתה, כמדומה, לא יעלה על הדעת לעד קור נטוע ולמוג את שני הסמינאריונים. הם כל כך שונים זה מזה במיבנה, בתכנית הלימודים, בשאיפה, ברוח החיה, עד שאין שום אפשרות לאחדם. הם מסמלים לא בלבד כיוונים שונים אלא אף חטיבות מיוחדות, עולמות שונים ומסויימים. ואליפשיץ, שתחילתו בסמינאריון הכללי וש' השפעתו עליו בשעתו היתה רבה ונמרצת, הוא שהביא את בית המדרש למורים מטעם "המורח" לידי שלימותו ושכלולו.

לפני שלושים שנה עלה ארצה ומאז עמוד יעמוד על משמרתו כמורה וכמתנחל. הוא מתיחס, אפוא, על העלייה השנייה. לא ניחד את הדיבור על עצם העלייה. על זה שקיים בגופו את המצווה הראשונה של הציונות, בשעה שגם הקברניטים המוס"מכים והמובהקים של התנועה יצאו ידי חובתם באמירה לגבוהה. וזדאן שלא היה זה אן, בתקופת השלווה והאידיילה ששררה בעולם, מן הדברים הקלים לאדם כבד-תנועה, המושרש בסביבתו ובבית-אבא, לעקור עצמו ואת ביתו ולעלות ירושלימה. רק שנים מעטות לפני זה בעולתי אני ארצה, כתב לי אחד הקרוב אלי (והוא מן היראים והשלמים), היאך אתה נוסע לארץ החרבה והשוממה? ואולם מעניין יותר מי העלה ובזכות מי עלה? כיום הוא מכהן פאר בתורת מנהל בית המדרש לשרים של "המורח". אך מי שיחשוב כי "המורח" העלה לא יתא אלא טועה. "המורח" לא העלה מפני שהוא כמעט לא היה בארץ ולא היה לו אז בירושלים שום מוסד חינוכי משלו. אפילו להסתדרות הציונית לא היו אז מוסדות חינוך משלה. פעלו אז על שדה-החינוך מוסדות שונים, מהם שמתקיימים עד היום ומהם שבטלו בינתיים ועברו מן העולם. פעלו "חורבני ציון" שבאודיסה, "כל ישראל חביבים" שבפאריז, חרדי פראנקפורט, "אגודת אחים" בלונדון ו"עזרה" בברלין. אפרים כהן היה המנצח על עבודת החינוך של "עזרה" והוא שהעלה את ליפשיץ כמורה ללימודים העברים בבית-המדרש למורים מטעם "עזרה", שהתקיים אז. לא היה זה ענין פשוט. בידי המורה החדש לא היו שום תעודות רשמיות, כי בוודאי לא ביקר מעולם בבית-ספר מסודר. הוא חניך החדר ובית-המדרש בלימודי היהדות, ולומד-מעצמו בלימודים הכלליים. לא היה בידו לתראות על שום עבר פידגוגי ונסיון חינוכי מעשי. אילו בא הדבר כיום לפני ליפשיץ למנות איש כזה, היה בוודאי מלא פקפוקים והיסוסים כרמון, ואולם לא היה כהן חוש-הרוח משלו. הוא לא היה איש התיאוריה כי אם איש המעשה. חושו הגיד לו, כי זה שכתב את הספר "רש"י" ואת המאמר על יסוד "גמנסיון עברי" ב"השלה" ושאנשי-שם שונים ממ" ליצים עליו כעל בעל רב-כשרונות ורב-הכשרה לא יגרום לו אכזבה. וכך היה. לא היו ימים מרובים ולמורה החדש יצאו מוניטים טובים בהוראה ונתכבד על כל מפירו ונתחבב על תלמידיו.

כיום הזה מתקיימים בארץ שני בתי מדרש למורים, כללי וחרדי. הכללי הוא לאומי-חילוני-חפשי-סוציאליסטי. במקרה יש ותלמיד אחד או שנים הם דתיים, אבל זהו תוצאה מן הכלל, שבא ללמד על הכלל. הכלל עוב את דרכי התורה והמצוה. הפסיק את הקשר המסורתי והתייצב על דרך יהדות חדשה. שעד היום קשה להגדיר בדיוק ולאן פניה מהעדות. השני הוא לאומי-דתי, הוא גם מחבב ומלבב את הערכים הלאומיים-האזרחיים אלא שביחד עם זה הוא שומר אמונים לעבר. במקרה יש גם בו תלמידים סוטים אבל גם אלה הם רק יוצאים מן הכלל. הכלל שומר תורה ומצוה וממשיך את קיומה של היהדות המקובלת מדור דור.

כזה הוא המצב כיום והוא נראה כיום כמצב טבעי לשני הצדדים גם יחד, לימין ולשמאל כאחת. יש בקהל זרם מפלגתי ידוע הדורש חינוך אחיד. אלו הם בני-אדם

המתחנך

(סוף מעמוד 6)

הרושם כאילו החינוך החרדי בהתפתחותו הפנימית שוקט על שמריו ועל הישגיו הראשונים. פה ושם יש אמנם גם בעולם החרדי איזה חידוש בחוג בית-הספר העממי, אלא שהחידוש כאילו מבצבץ ועולה ממעמקים, מבין הצעירים השואפים, אבל לא מן הצמרת. שם למעלה למעלה שלטת הרגשה של שביעת רצון מתמדת שם בני אדם רוצים לנוח על נוצות הכרים הישנים. אין חתירה לחופים חדשים. בקשר עם זה יש להזכיר את הוויכוח שהיה על דפי "הצופה" בנוגע לטיפוס שלישי של חינוך חרדי. לא על ההתנגדות אני תוהה אלא על זה שמצד שני אנשי צמרת, ליפשיץ ואוסטרובסקי, לא היתה, כנראה, אפשרות נפשית להבין את הצורך בטיפוס חדש. שביעת הרצון בהישגים מקדמת-דנא מאפילה על כל רטט וזעזוע של שאיפות חדשות גדולה מזו: מתוך כל האווירה הזאת עוברים בפרהסיה על חטאים חינוכיים בלי להרגיש בזה. ארמו רק על פרט אחד. בסמינר אריון היו אשתקד בכתה ראשונה ט"ו תלמידים — ללא הכרח. אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאמרו: "אין מן הצורך לתאר באופן ציורי את כל הרע, שיש בחזיון מבהיל כזה. אם אחד מאתנו מחווה דעה חינוכית מיד הוא שוקל למטרפסיה ותוקעים באזניו תקיעה גדולה, שהחינוך הוא מדע ככל המדעים" ומי שאינו יודע בטיב גיטין וקדושין אל יהא לו עסק עמהם". והנה לתמהון רואה אתה את הבקיאים כשהם טועים בדבר משנה פיד-גוגית — ובמוסד, שתעודתו להצמיד פידגוגים.

יובל הששים של ליפשיץ, שעורר תשועה מת-לב בקהל מוקיריו הרבים למרות רצונו ולמרות צוק העתים, אינו חגו האישי הפרטי בלבד, כי הוא קשור קשר בל ינתק עם החינוך החרדי. לפיכך לא נמנעתי מהערצה אובייקטיבית של ההתפתחות בספירה זו, שהייתי קרוב אליה בנפשי עשרות בשנים ושגם היום יש והיא קרובה ללבי יותר מחזיונות אחרים. אבל אפילו מתוך נימת הבקורת, שנשתזרה בלי-משים לתוך הדברים, ושלא חפצתי להתעמר בה מתוך טעמים הגיגיים תפלים — אפילו גם מנימה זו מבהיקה אישיותו הסוגסטיבית של בעל היובל. ניכר, שעוד מנעוריו היה לו חפץ נפשי להשפיע על הסביבה, לעשות נפשות לרעיונות, שסיגל לעצמו משלו ומשל אחרים. הוא שימש "רבי" אחרים. יש שהזכירו מפני השפעתו. הוא היה אז בין "המעפילים" ברוח, הוא היה בין הראשונים בים בגולה, שהשפה המדוברת בביתו וגם עם ילדו היתה עברית. הוא היה מורה ומדריך מנעוריו, מאסף מסביבו שומעי-לקה ודורש לפנייהם אם בשיעורים מסודרים ואם במסיבות של ליל שבת וסעודה שלישית. תלמידי חכמים אהבו להשתעשע אתו בדברי תורה והמשכילים בעם הקשיבו לעיוניו בדברי חכמה. כשספרתי לפני שנים למשה קאלווארי, שאני מתרגם את "כתבי משפחה עבריים" להרצברג וכי ליפשיץ שיץ תרגם בשבילי עמודים אחדים שהיו קשים עלי, אמר לי: אמנם זהו ספר חשוב מאד וכדאי לתרגמו, אבל ליפשיץ צריך לכתוב את ספרו הוא על היהדות מכאן אתה למד את הערכתם של אנשי העיון בקרבנו. בספריו, מאמריו, הרצאותיו ושיחותיו עורר תקוות גדולות בשטח החינוך היתה השפעתו מכרעת בכמה מובנים. עם כל זה עדיין עומד הדור ותובע יותר ויותר. יש הרושם, שכל מה שעשה אינו אלא הכנה. הקדמה לספר אשר עוד לא נכתב, ואשר גדולה הצפייה שעוד יכתב.

בעל היובל ברעננותו הרוחנית, בנכונותו לרדת ושערה ולעמוד במערכה מחזק את הצפייה הזאת. כמה מאנשי הרוח החלו בגיל כזה את מפעלם העיקרי. משום מה לא יתעשת גם רבי אליעזר מאיר ללכת בעקבותם? אנו מקווים ומצפים...

